

fahs

Forsendelsesomslag med foreningsmeddelelser 4/2023

Få to julegaveidéer og læs
lidt om endnu en årbog til Jer
i dette forsendelsesomslag.

Julegaven

-med en skønsom blanding
af kulturhistorier
fra by og land

Den første større bog om
Helsingør og omegn i mange år

Støt foreningen og køb bogen for
kun 300 kr (excl. forsendelse) på www.fahs.dk

fahs

Nr. 4/2023

Kulturohistorisk tidsskrift udgivet af Frederiksborg Amts historiske Samfund

FAHS

Frederiksborg Amts
Historiske Samfund

Medlemsblad for Frederiksborg Amts
Historiske Samfund. ISSN-nr: 0906-5644

Tilrettelæggelse:

Lars Bjørn Madsen (ansvh. redaktør)
Layout: Lars Bjørn Madsen
Trykkeri: Toptryk Grafisk ApS, Gråsten
FAHS udkommer 4 gange årligt.
Artikler sendes til redaktøren,
kilama@stofanet.dk.

Bestyrelsen:

Margrethe Krogh (formand)
Eva Tønnesen
Henrik Bachmann (næstformand, kasserer)
Lene Falster (sekretær)
Kirsten Sommer
Lars Bjørn Madsen
Marianne Winther
Kjartan Langsted

Kontakt til foreningen:

post@fahs.dk
Margrethe Krogh:
tlf. 3011 7232
Mail: formanden@fahs.dk
MobilePay: 98283

Vedr. medlemskab:

Se hjemmesiden eller kontakt Henrik
Bachmann kasserer@fahs.dk
På www.fahs.dk finder man bl.a.
opdaterede oplysninger om udflugter og
foredrag. Følg også foreningens side på
Facebook med nye artikler og billeder.

Forsidebillede:

*Esrum Sø rummer et utal af historiefortællinger. Landsbyen Sørup har med sine vaskerier levet af nærheden til søen. Herom kan læses i artiklen side 3. Forsidebilledet viser de prægtige gamle egetræer langs Esrum Søvej nær gården Skovlyst en kold vinterdag.
Fotoграфи: Lars Bjørn Madsen, februar 2021.*

Formidling af kulturlandskabet

Der er selvsagt utallige måder at formidle vort tidligere amts kulturlandskab på, hvoraf en stor del i dag er omfattet af Nationalpark Kongernes Nordsjælland. Naturlige formidlere vil altid være museerne, og her kunne en mulighed være, at disse i samarbejde med arkiver og lokalhistoriske foreninger vælger at formidle nogle af de kulturmiljøværdier, som findes i et udvalgt, afgrænset område.

Hidtil har man set på Nordsjælland som en helhed, der skal markedsføres, og det er da også en væsentlig del af formidlingen, men det er min opfattelse, at de lokale så vel som turister i dag ønsker at gå på opdagelse i kulturlandskabet på egen hånd for at fornemme det lokale, autentiske kulturmiljø uden om de gængse markedsførte seværdigheder. Ved at udvælge mindre dele af et større område, kan man med langt større fordel udarbejde foldere med detaljerede kort og beskrivelser, der giver mulighed for selv at gå på opdagelse og fordybe sig.

Her er det opgaven at udvælge et område, hvori der kan laves en rute, som byder på seværdigheder/kulturspor, der kan fortælle om emner som forsvar/udenrigspolitik, vejvæsen/infrastruktur, landboreformerne, forstvæsen, landsbyerne, tidlig industri, borganlæg, kirker, havekunst, arkitektur, vandkraf, broer, mølledrift og landsbyskoler, for blot at nævne nogle.

Væsentlige dele af ruterne kan med fordel lægges på mindre veje, hvoraf stier og skovveje selvsagt er lukket for biltrafik og enkelte biveje i dag ligeledes er lukket for gennemkørende biltrafik. Målgruppen vil således være de stadig flere, der ønsker at cykle eller gå på opdagelse i landskabet. Hermed fokuserer man samtidig på den aktuelle klimadebat og økoturismen.

En anden væsentlig ting ved at formidle kulturhistorien ved brug af udvalgte egnede områder, er, at man vil kunne inspirere en lang række privatpersoner, lokalhistoriske foreninger og institutioner til at medvirke, professionelt som frivilligt. Således kunne man forestille sig, at flere ejere af kulturmiljøværdier på ruterne får lyst til at »spille med« og vise deres herligheder frem. Dette skulle naturligvis helst brede sig til hele Nationalpark Kongernes Nordsjælland, så denne - med tanken på, at kultur gror indefra og ud - på sigt vil blive den attraktion, der tilsigtes, samtidig med at natur- og kulturmiljøet vægtes endnu højere.

LBM

Sørup og de mange vaskerier

af Poul Christensen

Sørup ligger ved den sydøstlige ende af Esrum Sø og har eksisteret som landsby langt tilbage i tiden. Den ældst kendte omtale af byen stammer fra 1162.

Sørup har været kendt af mange i Nordsjælland på grund af forlystelsesstedet Søvavillonen, som blev etableret i begyndelsen af 1920'erne og fortsatte indtil 1978. Oprindeligt var den opført som en sommerpavillon, der kun havde åbent i sommerhalvåret. Senere blev der holdt åbent hele året. Der kunne nydes diverse drikkevarer og smørrebrød, og om aftenen var der levende musik. I nyere tid er Sørup Is og Kaffe-festue, roklubben og de to havne med

henholdsvis sejlbåde og joller, det der forbindes med Sørup. Mange cykelryttere kommer også forbi, og selv om de racer afsted, taler de højt og tydeligt, og ofte høres udbruddet »hvor er der dog hyggeligt her!«. Det, der bl.a. henvises til, er de mange gamle små stråtekte huse tæt på vejen.

Denne artikel handler om, at de gamle huse blev opført på dette sted med henblik på herfra at drive vaskeri og blegeri; noget, der har været drevet i Sørup fra 1700-tallet til omkring 1940. Husene er eneste synlige levn fra det erhverv, som i denne lange periode alle i byen var involveret i. Det gjaldt såvel gårdmænd, husmænd og daglejere. Målt i danske forhold var Sørup nok det sted i Danmark, hvor der var den største koncentration af blegier/vaskerier. Antallet af vaskerier var på det højeste tidspunkt omkring 25 selvstændige virksomheder.

Blegierne og vaskerierne blev drevet med henblik på familiernes levebrød. Langt de fleste blegemænd var, hvad man kan kalde husmænd og ejede eller fæstede en bygning med et passende stort jordareal, der enten lå samme sted som bygningen eller lå et andet sted i landsbyen. Særligt til blegningen skulle der anvendes et større jordareal – en såkaldt blegedam. På jordarealerne skulle der også være plads til græsning af heste (datidens transportmiddel) og et par kreaturer, grise og får til egen fortæring mv.

Sørup og Fredensborg. Udsnit af topografisk kort fra 1857. Kort- og Matrikelstyrelsens arkiv.

Blegningen var for at gøre tøjet hvidt; og vask for at tøjet blev rent. De fleste kunne tilbyde at udføre begge processer. Blegning var en nødvendighed ved tekstilfremstilling af hør og hamp, for at tøjet skulle blive hvidt. Vask og blegning blev gentaget, når snavset linned af hør skulle rengøres. For at fremme den indenlandske produktion af linned og dermed spare importeret tøj, var det ved Christian 5.s Danske Lov fra 1683 bestemt, at hver bonde skulle dyrke hør og hamp. Særlig i 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet kom nyvævet linned fra væverierne i lange tøjbaner til Sørup for at blive bleget. Dette fremgår af det herover viste maleri af Jens Juel, malet ca. 1782 med titlen »Udsigt fra Sørup til Fredensborg Slot«. Maleriet befinder sig på Fuglsang Kunstmu-

seum. Man kan omtrent midt i billedet se tøjet, der ligger til blegning på blegdammene syd for Sørup By.

Det tøj, der blev bleget og vasket i Sørup, blev fortrinsvis hentet i København og Helsingør. Det enkelte vaske- og blegeri havde helt faste kunder. Det kunne være større herskaber, der ejede så meget linned, at de kunne klare sig, indtil vasketøjet 1-2 uger efter kom tilbage efter vask og blegning. Kunderne kunne også være institutioner. Både afhentning og levering forestod vaske- og blegeriene for, og indtil 1864, hvor Nordbanen blev etableret, foregik den transport fra Sørup til København med hestevogn. Efter 1864 blev tøjet sendt med toget, og hestevognene skulle kun benyttes ved transporten til og fra Fredensborg Station. Fordelingen på

de enkelte adresser i København foregik ved lejet hestevogn i København af blegemanden.

Umiddelbart kan man undre sig over, hvorfor Sørup blev det foretrukne vaske- og blegested. Det spillede en rolle, at tøjjet kunne blive bleget, og derved fremtræde helt hvidt jf. følgende citat:

»På landet havde man mange steder en bleghave på gårdens tofte, men i byerne kunne det være svært at finde en blegeplads. Her måtte man sende tøjjet til blegning hos blegemændene. Fra hovedstaden blev det sendt til Lyngby eller Dragør eller helt til landsbyen Sørup ved Esrum Sø, hvor der endnu omkring 1890 fandtes ca. tyve vaskerier, der blev drevet af såkaldte blegemænd med piger og koner fra landsbyen som arbejdskraft«.

Andre steder i Nordsjælland, hvor der er omtalt erhvervsmæssige vaskerier, er Nødebo og Slingerup.

Forudsætningen for vaskerierne og blegierne har været:

Koldt rent ferskvand. Vandkvaliteten i søerne i København var på dette tidspunkt så ringe, at det var udrikkeligt medmindre vandet blev kogt

Let adgang til bølgeaske, der benyttes som lud (vaskemiddel)

Plads og mulighed for blegning. En væsentlig del af blegningen var, at tøjjet blev bredt ud på græsset og overhældt med klart vand fra en vandkande. Når tøjjet igen var tørt, blev denne proces gentaget adskillige gange

Overkommelig afstand fra København eller den service, at aflevering og levering af tøjjet var overladt til vaskeriet/blegeriet.

Vaskerierne/blegerierne i Sørup opfyldte disse forudsætninger og havde gene-

relt et godt renommé.

Det skadede heller ikke vaskerierne og blegierne i Sørup, at kongehuset også fik vasket tøj i Esrum Sø fra Charluphuset ved Skipperhuset.

Vaske- og blegningsprocessen kan opdeles i følgende dele:

Hente og aflevere tøjjet

Sortering og mærkning af ejer

Blødgøring og fjernelse af snavs fra tøjjet

Skylle, banke og skrubbe i søen

Blegning og tørring

Mangle, rulle og stryge

Hente og aflevere tøjjet henvises til foranstående.

Det modtagne tøj blev først og fremmest mærket for at sikre rette modtager. Dernæst blev det sorteret efter art som duge, lagen og betræk, særke mv.

Til vaskerierne var der indrettet et vaskehus med en gruekedel med stort kobberkar og et meget stort kar, der var lavet af bøgestokke. Dette kar var omkring to meter i diameter og en meter i højden. I bunden var der en spuns, så luden efter at være sivet gen-

Tegning af Marius Flint-Petersen, Fredensborg 1946. Tegningen viser en bølgehytte (vaskehus) med gruekedel til venstre og til højre bølgekar med spuns, nedgravet tønne og en øse.

nem tøjet kunne løbe ned i en tønde, der var gravet ned i gulvet og hvorfra luden kunne genanvendes. Vaskemidlet bestod af lud, der var en blanding af bølgeaske og vand. Asken blev lagt i en lærredspose. Bølgeasken var med til at gøre tøjet hvidt. Den rensende virkning i luden kommer af potasken - kaliumkarbonat. Det beskidte tøj blev lagt i det store kar med vand, og lå der natten over. Den kogte lud blev med en øse hældt over i karret og sivede derefter ned i tøjet. Via spunsen løb luden ned i en spand og efter nyt opkog af luden igen hældt over tøjet. Samlet blev der øst lud på 40-50 gange. Undervejs blev vandet udskiftet flere gange og karret rengjort. Bølgeasken blev fjernet, når man var halvvejs gennem vasken. To af disse vaskehuse findes fortsat, men tjener nu andet formål. Næste dag blev tøjet, der fortsat var meget varmt, taget op af karret og kørt på trillebør ned til vaskepladsen ved

Esrum Sø. Tøjet blev lagt på planker ude i søen for at afkøle, og når det var håndvarmt blev hver enkelt tøjgenstand gennemset for snavs, som blev fjernet ved skrubning i hånden eller fjernet med en børste. Derefter skulle tøjet ud i søens vand for at skylle luden ud af tøjet, og vaskepigerne måtte uanset årstid soppe ud i søren. Til sidst skulle tøjet bankes ved anvendelse af en såkaldt tærskel eller tæsker for at få de sidste rester lud ud. Vaskepladserne lå som en perlerække langs søen og blev nogle steder anvendt af flere vaskerier. Blegningen i græsset ved solens indvirkning er tidligere omtalt, men forudsatte, at tøjet ikke var skyllet for grundigt, da der gerne måtte være lidt lud i tøjet. Endelig skulle tøjet tørres. Det måtte ikke vrides og var således gennemvådt, når det kom på tøjsnoren. Tøjet skulle tørres i fri luft, og om vinteren var det nødvendigt at tage tøjet ind og ud afhængig af vejret. Over det meste af Sørup var der tørresnore på blegdammene. Som udgangspunkt blev tøjet afleveret rent, men ikke strøget. Som det er fremgået af beskrivelsen, har dette været et pigeerhverv. Mændene har nok bistået med nogle enkelte praktiske arbejder, men har mest gjort nytte med transportopgaven og kontakten til kunderne. For pigerne har det været et hårdt job i meget skiftende temperaturer fra vaskehuset med høje temperaturer og høj fugtighed til søens vand, der om vinteren skulle hugges fri af isen. Dertil kommer bankning af tøj. Smertefuld slidgigt i alderdommen var for vaskepigerne en næsten uundgåelig følge. Mange af vaskerierne blev drevet af

Maleri af Peder Mønsted med stedsangivelse »Gl. Sørup«. Udateret, men formentlig fra ca. 1938. Huset er et endnu bevaret vaskehus i Sørup, der indtil 1940'erne var benyttet som erhvervsmæssigt vaskeri af ejeren af ejendommen, som senest var blegmand Børge Svendsen. Maleri i privateje.

Efter at tøjet var blevet bøget og havde ligget natten over i bøgehytten (vaskehuset), blev det fortsat varme tøj på trillebør kørt ned til Esrum Sø for at blive skrubbet, skyllet og banket for bøgeluden. Maleri af Hans Ole Brasen, 1888. Privateje.

samme familie i flere generationer. Ægteskaber blev ofte indgået indenbys, hvor begge ægtefæller kom fra Sørup, hvorved familierne i Sørup var fint flettet ind i hinanden. Der var derfor også et klart indbyrdes samarbejde om vaskeriet. Alle i familien deltog i arbejdet, og de større vaskerier havde foruden familien også ansatte piger til hjælp.

Kunstnerne har været tiltrukket af vaskerierne og livet omkring Sørup.

Vaskestedet var fælles for flere vaskerier. Der er stor og livlig aktivitet på vaskepladsen i dejligt solskinsvejr og blikstille sø. Piger i alle aldre hjælper til. Maleri af Hans Ole Brasen, 1876. Privateje.

Særligt maleren Hans Ole Brasen har i 1870-1910 malet en lang række malerier af vaskepiger i arbejde i Sørup. Nogle af disse er gengivet i denne lille artikel. Hans Ole Brasen boede i

En solskinsdag med gode muligheder for at få tøjet tørret og bleget i solen. Metervis af særke og underbenklæder ophængt med hjemmegjorte træklemmer på soner. Maleri af Hans Ole Brasen, 1909. Privateje.

København, men fra foråret og til og med efteråret lejede han sig ind i Sørup for at male.

Peder Mønsted har også malet meget fra Sørup. Tidsmæssigt ligger det ca. 25 år senere og hans malerier er mere baseret på naturen og ikke så meget om vaskerierne.

Litteraturhenvisninger

Poul Christensen: Blegier og vaskerier – 250 års erhverv i Sørup, Fredensborg-Humblebæk lokalhistoriske Forening

Poul Christensen: Vaskerierne i Sørup, Fredensborg-Humblebæk lokalhistoriske Forenings medlemsblad (BROEN 2016, 3. årgang, særnummer 1)
Kaj Nielsen: Blegmændene i Sørup (s.23-27 i: Fra det gamle Gilleleje 1946, årgang 14)

Udsnit af matrikelkort over Sørup, opmålt i 1816. Kort- og Matrikelstyrelsens arkiv.

Strø kan let oversees

Af Lennart Weber

Man kan let komme til at overse Strø i Hillerød Kommune, fordi det er en så lille del af vores samfund med ganske få hundrede indbyggere. Men slægtsforskere ved af erfaring, at man ofte støder på Strø Herred i folketællinger og kirkebøger, og naturelskere kender Strø Bjerge med den fantastiske udsigt over dele af Nordsjælland.

Strø var en selvstændig kommune indtil den første store kommunalreform i 1970. I 1950 var der 550 indbyggere i kommunen, og stort set alle boede på egnens landbrugsjendomme. Siden er indbyggertallet vokset en smule til 590 i 2023.

Udover Strø med Strø Kirke, Sigerslevøster, Strø Lille og Strø Bjerge, så er det stadig let at overse Strø. Strø Herred, som engang omfattede Halsnæs Kommune og en del af Hillerød Kommune, eksisterer i dag kun i gamle dokumenter med folketælling og kirkebøger.

Tilbage har vi minder om dengang Danmark var et landbrugsland, hvor de små landsbysamfund spillede en langt større rolle end i dag. Det var dengang, mange gårde havde ansatte landbrugsmedhjælpere og stuepiger. Ofte ganske mange ansatte. Det var før USA's Marshall-hjælp til Europa efter Anden Verdenskrig, der med-

Gården Dyrelund, Strøvej 87 i Strø Vang i Skævinge. Her voksede Frida Nielsen op.

førte øget mekanisering af landbruget, markante fald i landbrugets beskæftigelse, og som startede danskernes flytning fra land til by. Det er også en del af historien om Strø, selvom indbyggertallet er vokset en smule fra 1950 til i dag.

Postkortalbum

Der er en anden grund til, at det er let at overse Strø, og det er manglen på fotografier fra omkring 1900. Der findes ikke mange fotografier fra Strø i arkiverne, og jeg blev derfor også positivt overrasket, da jeg for nogle år siden blev præsenteret for en samling postkort fra Strø. Det var postkort fra datidens fine postkortalbum hvor familier gemte vigtig familiekorrespondance på de gamle postkort. I samlingen var der ca. 250 postkort, og overraskende mange var fine

Fotografisk postkort fra gården Lille Brovang i Kovad mellem Skævinge og Meløse. Fra venstre ses Frida Nielsen, Trine og Anders Peter Nielsen. Fotografiet er formentlig optaget af en amatør, der ikke har kunnet styre lyset som skinner i væguret.

Frida Nielsen og en veninde foran Frederiksborg Slot, formentlig optaget af en kanonfoto­graf i 1920'erne.

fotografiske postkort.

Disse postkortalbum – især dem med gode fotografiske postkort – er en guldgrube for alle, der interesserer sig for slægts-, lokal- og kulturhistorie. Ofte er der en rigdom af informationer at hente i disse album, både i det skriftlige og i illustrationerne.

Ved en hurtig gennembladrning af post-

Fotografisk postkort fra en skolegård. Vi ved at Frida Nielsen gik i Gørløse Skole, men der er tvivl om hvorvidt det er fra Sigerslevøster Skole. Det er sendt af Fridas mor til et af familiens plejebørn, der var på kostskole. Datering usikker.

kortsamlingen blev jeg dog fælt skuffet. Der var overraskende få tydelige informationer at hente på de gamle postkort, og det var derfor vanskeligt at få hul på en lokal historie fra Strø. Samlingen blev pakket væk og lagt på en hylde.

Fotograf Olaf Staunstrup

I sommeren 2022 blev samlingen fundet frem igen, og de enkelte postkort blev gennemset lidt mere nøje. På et fotografisk postkort med en familie, kunne jeg læse, at afsenderen var Georg Jørgensen, Kappel­skov, der er et lille samfund tæt ved Æbelholt Kloster, og postkortet var brugt i 1916. Samtidig opdagede jeg dele af et svagt stempel, hvorfra det fremgik, at postkortets motiv var leveret af fotograf Olaf Staunstrup i Hillerød. Olaf Staunstrup var fotograf i Hillerød 1903-1941, og hans historie er beskrevet i bogen Staunstrups fotografi­er fra 2020.

Det blev den lille detalje, der betød at jeg stille og roligt kunne få hul på historien fra Strø. Det viste sig nemlig, at postkortene var samlet af Frida Nielsen fra Strø Vang.

Dermed var min nysgerrighed vakt, og nu gik den vilde jagt med at få lagt postkorten­es puslespil. Med god hjælp fra en erfaren slægtsforsker med dyb lokalhistorisk viden, fik jeg styr på samlingen, og pludselig var der dukket en spændende familie- og topo­grafisk lokalhistorie op.

Fridas søskende

Frida Nielsen (1900-1968) havde samlet de mange postkort, og derfor er hun også den centrale figur i historien. Frida Nielsen blev født 22. januar 1900 som den yngste i fami­lien, og hun blev døbt Frida Eveline Karla Nielsen.

Hendes forældre var Anders Peter Nielsen (1864-1942) og Trine Lavrence Pedersen (1862-1926). Ægteparret drev 1901-1918

Familiefoto fra 1915 af familien Jørgensen, Åvej 4, Kappelskov. Forrest fra venstre ses Jørgen Peter Jørgensen, født 1894, forældrene Anne Marie og Peder Jørgensen. Bagerst ses Poul Peter, født 1901 Niels Aksel født 1894 og Kirstine Jørgensen født 1899. Postkortet sad i Frida Nielsens album, men familierelationen er uklar. På bagsiden af familiefotografiet er der et stempel fra fotograf Olaf Staunstrup.

gården Dyrelund på Strøvej 87 i Skævinge. Trine og Anders Peter Nielsen blev gift 5. februar 1886 i Melby kirke. På det tidspunkt var Trine gravid, og 9. maj 1886 fødte hun sønnen Andreas Laurits Henrik Nielsen, der dog døde få uger senere, nemlig 4. juni 1886.

De fik syv børn. Desuden havde de i hvert fald mindst to plejebørn. Lad os lige se lidt på børneflokkene:

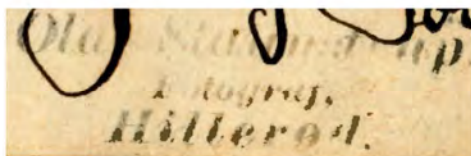
Andreas Laurits Nielsen, født 9. maj 1886 og død 4. juni samme år.

Agnes Laurentse Karen Kirstine Nielsen, født 7. maj 1888, død 1961.

Lavra Eline Marie Nielsen, født 31. august 1890.

Helga Jensine Henriette Nielsen, født 27. september 1891.

Mary Larsine Petrine Nielsen, født 29.

april 1896, døde 14. september samme år.
Lilly Nikoline Kristine Nielsen, født 29.
april 1896, døde 27. august samme år.
Frida Eveline Karla Nielsen, født 22. januar 1900, død 1968.

Tre af deres børn levede altså blot i få uger.

Plejebørn

Desuden havde forældrene i Fridas barndom to drenge boende som plejebørn - måske var der flere. Men i folketællingen fra 1906 kan man finde Harald Anton Møller, og den anden plejesøn hed Ejner Albert

Foto fra Gørløse Rytterskole, hvor vi med sikkerhed ved, at Frida Nielsen gik i skole. På bagsiden er blot noteret Fridas skole.

ene med sikkerhed er fra den stråttækte rytterskole i Gørløse.

Lille Broland i Kovad

I 1919 flyttede forældrene fra Strø Vang til Kovad, Birkehøjvej 5, mellem Skævinge og Meløse, hvor de drev gården Lille Broland. Frida flyttede med sine forældre til Kovad, og i samlingen lå der et fint fotografisk postkort med Frida og hendes forældre i den lille hyggelige stue i Kovad med petroleumslampe i loftet.

Frida Nielsen boede stadig hjemme hos forældrene da hun i 1926 - som 26-årig - blev gift med Karl Nielsen. Samme år døde Fridas mor. Karl og Frida Nielsen overtog derefter den lille gård i Kovad og Fridas far blev boende på aftægt på gården til han døde i 1942.

Karl og Frida Nielsen fik kun et barn, nemlig en søn, der blev født i 1927. I starten af 1950'erne flyttede Karl og Frida Nielsen til Hillerød. Frida Nielsen døde i 1968, og Karl Nielsen døde i 1981.

Frederik Olsen. I folketællingen var de tre ældste døtre, Agnes, Lavra og Helga flyttet hjemmefra.

I Fridas postkortsamling er der postkort fra både Harald og Frederik, der huskede Fridas fødselsdag, og man kan i postkortene se, at de kalder hende for deres søster. Der er tilsvarende postkort fra de to drenge til Anders Peter og Trine Nielsen hvor de kalder dem for deres forældre, så de to plejesønner må have fundet tryghed og kærlighed i Strø.

Frida gik i skole i den stråttækte skole i Gørløse, og i samlingen lå der to fotografiske postkort med skoleklasser, hvor det

Juletræet på Wiibroes i 1985 nedrevne bygninger

Etiketten er tegnet til bryggeriets første julehvidtøl i 1909. Fotografi: Lars Bjørn Madsen.

Nordsjælland Rundt

Villingerød Skole i tiden 1920 – 1930

Vi børn fra Villingebæk gik i Villingerød Skole. Den havde til huse indtil 1923 i en gammel stråtekt bygning, hvor der var 2 klasser. Vi gik kun i skole hver anden dag, men til gengæld havde vi meget hjemmearbejde med lektier, som vi skulle læse og lære, til vi skulle i skole igen.

Der var kun én lærer, og han hed på den tid skolelærer Petersen. Tidligere havde han været fodermester, inden han læste til lærer.

Han var en hård og streng mand, øretæverne hang løst, og han var især hård mod dem, der ikke havde så gode evner, mens de børn, hvis forældre han privat kom sammen med, altid fik en blidere behandling.

Vi havde ikke ret mange fag, jeg tror kun, at jeg kan huske, at vi lærte regning – skrivning – læsning – geografi og bibelhistorie, og så havde vi da også lidt gymnastik.

Han var en god regnelærer, og hvis man selv ville gøre noget ved det, kunne man virkelig komme langt.

Det var en skole, hvor der herskede total disciplin, total stilhed, og man måtte kun sige noget, når man blev spurgt.

I 1923 blev den nye Villingerød Skole bygget, og klasseantallet blev øget til 4 klasser. Samtidig blev der ansat en lærerinde, som skulle undervise de 2 mindste klasser, hun hed Frk. Hersum.

Villingerød Skole blev opført som følge af skole-reformen af 1789 på Frederiksborg og Kronborg amter. I Kronborg Amt blev der oprettet 14 skoledistrikter, heriblandt Villingerød. Ialt 34 skolebygninger, herunder den nye Villingerød Skole, skulle nyopføres og tækkes med strå eller rør, og de skulle være halvanden til to fod højere og et fag længere end rytterskolerne, så der blev tre fag til skolestue, to fag til dagligstue og to fag til et eller to kamre. Fotografiet viser den oprindelige, hvidkalkede, stråtekte skolebygning midt i billedet. Fotografi: Gribskov Arkiv.

På den tid var der mange børn i Villingebæk og Villingerød, og det var især bønderne, som havde stor nytte af børnene. Derfor skete det tit, at nogle af børnene udeblev, når der var arbejde, de skulle udføre på gården.

Det man i dag kalder efterårsferie, hed dengang »kartoffelferie«, og det var ikke uden

*Den nye Villingerød Skole, der i 2021 er blevet indrettet til tre boliger, blev indviet den 2. november 1923 efter at sognerådet i mange år havde ønsket, og i juli 1922 besluttet, at bygge en ny skole og oprette endnu et lærerembede, da der efterhånden var kommet så mange skolesøgende børn i sognet til, at en enkelt lærer ikke længere kunne bestrive gerningen. Samme år var helt nye skoler i Alme og i Græsted blevet taget i brug. For at få plads til den større skolebygning, købte man i juni 1923 et stykke jord af gårdejer Jens Larsen for 500 kr. Skolens fine bygninger i tidens typiske danske skolebyggeskik var opført efter tegninger af murermester Jens Andersen i Græsted, der angivelig havde tegnet 4 andre skoler i kommunen og stod for det daglige tilsyn.
 Fotografi: Lars Bjørn Madsen 2021.*

grund. For det var så at sige kun børn, der pillede kartofler op efter maskinen, der spredte dem ud over jorden. Selvom vi børn ikke læste så meget forskelligt, som man gør i dag, så har mange af os klaret sig godt senere i livet. Mange blev håndværkere både svende og mestre, nogle af os blev købmænd, og mange blev

selvfølgelig landmænd. Der var ingen i de klasser, som jeg gik i, der læste videre og fik en højere uddannelse. Det havde forældrene ikke råd til, børnene skulle ud og tjene penge og lære noget håndgribeligt, så snart de som fjorten årige gik ud af skolen. Når man tænker på, at det er den generation, der har skabt grundlaget for den velfærd, samfundet har i dag, så er der mange, der burde være dem taknemmelige.

Kaj Adamsen

Julen på landet i Vejby sogn omkring 1850

I julen fik man sigtebrød, selvfølgelig hjemmebagt; man fik gratis sigtet rug på møllen, men husmandskonerne sigtede i reglen melet hjemme med en håndsigte. Man sigtede over en flad kurv, der kaldtes »sælle«, hvori det fine mel faldt, og det, der blev tilbage i sigten blev kaldt »sær«. Julen var den eneste tid på året, hvor man spiste sigtebrød, ligesom ved laugsordningens gilder, og maden de tre hellige aftener, juleaften, nytårsaften og hellig 3 kongers aften, var altid klipfisk og risengrød. Desuden fik man æbleskiver, stundom også pebernødder. Men juletræer var dengang fuldstændig ukendte. Den skik at sætte grød til nissen kendtes ikke, men derimod brugte man nogle steder at slippe lænkehunden ind i stuen, og så skulle enhver i stuen give hunden en bid. Hvis da hunden løb til døren, skulle vedkommende dø! Juleaften blev der sunget salmer og læst bordbøn; ellers blev juledagene meget benyttet til selskabelighed. Julen er jo den tid, hvor landboerne ikke har så travlt. Nytårsaften blev dengang som nu benyttet til skydning og forskellige andre kåde løjer.

Uddrag artikel skrevet af tidligere folketingsmand L. Larsen i 1907.

Erindringer fra Villingebæk

i tidsrummet fra ca. 1915 til ca. 1935

Af †Kai Adamsen

Villingebæk har aldrig været nogen stor forretningsby. Den ældste forretning, som jeg har fået fortalt om, lå der hvor Dronningmølle Kro nu har til huse. Det var en købmand, og den lå godt der, fordi alle bønderne skulle til vindmøllen, som lå lige ved siden af. Når bønderne ventede på at få malet deres korn, så kunne de samtidig gøre deres indkøb hos købmanden. De kunne også få sig en bjesk eller en øl til at slukke tørsten med, og fordrive den tid, det tog at få malet kornet.

Den næste forretning, der kom til byen,

var den, som min mor og far, Marie og Anton Adamsen, startede i 1910.

Den lå i den bygning, som ligger lige over for den gamle Stejleplads. Huset kaldtes den gang »Femenigheden«, et navn det fik af en noget spydig årsag, nemlig fordi de familier, som boede der, ofte var indbyrdes meget uenige.

Villingebæk Købmandshandel (Dronningmølle Strandvej 625) er her fotograferet i 1919. Til højre ses Anton Adamsen og hans to børn (Kai er den mindste). I midten Marie Jørgensen. Fotografi: Gribskov Arkiv.

Ejendommen var i 1910 meget forfalden, men min far, som var udlært tømrersvend, satte den i stand.

Det var min mor, Marie Adamsen, der drev forretningen i starten, mens min far fortsatte med at arbejde som tømrersvend, og blandt andet var med til at bygge det gamle Hulerød Badehotel med tårnet på.

Det varede dog ikke så længe, før min mor ikke kunne klare butikken alene, og så blev min far også købmand.

Nogle få år senere blev der bygget en ny ejendom over for kroen, og her startede Valdemar Petersen en købmandsbutik. Han var søn af Ferdinand Petersen, en gammel Villingebækker, der også var far til Christian Petersen, som byggede købmandsejendommen. Valdemar Petersen havde ikke forretningen så længe, og blev afløst af Købmand N. C. Økine som drev den i mange år til sin død, hvor han blev efterfuldt af Købmand Hermann Nielsen.

At være købmand dengang er ikke som i dag, hvor alt er indpakket, og hvor kunderne for det meste må tage varerne selv. Dengang kom alt i løs vægt enten i sække, tønder eller i baljer, og så måtte købmanden veje og måle det i de portioner, som kunderne ønskede det.

Det var både smør, margarine, brun sæbe, sukker, mel, salt, rom og cognac, som blev tappet fra ankre. Det gav meget arbejde, og derfor var butikkerne også åbne i lang tid.

Om lørdagen var der åbent til kl. 21.00

Anton Adamsen var udlært tømrer og havde i sin tid været med til at bygge Hulerød Badehotel, der her ses en vinterdag i november 1901.

Maleri af Carl Locher. Privateje.

om aftenen, ja tidligere, end jeg kan huske, var der åbent til kl. 23.00, og desuden søndag formiddag til kirketiden begyndte.

Købmanden skulle handle så at sige med alt, for kunderne kunne jo ikke tage bus eller tog og slet ikke selv køre i egen bil, da sådanne befordringsmidler jo ikke fandtes alle steder. Der var ikke mange muligheder for at komme til de større byer med specialbutikker, men hvis det var nødvendigt, så måtte man gå eller køre med hestevogn, for cykler var også kun ganske få, der havde. Købmandens varelager skulle altså være meget omfattende, da det også for ham var svært at få varer hjem. Han kunne jo ikke tage telefonen og bestille dem, men måtte ofte selv tage ind til sine leverandører og udse sig de varer, som han ville have.

Foruden almindelige kolonivarer, skulle købmanden have alt til landmændene, såsom strigler, børster, kotøjer, grimer, kadæsker, dele til seletøj, hakker, skovle, spader, roehakkere og roekurve m.m.

Kvinderne skulle også kunne få alt, hvad de skulle bruge til husholdningen

og til andre formål. Derfor skulle købmanden også have både gryder, kasseroller, pander, skeer, gafler, knive og alt i skåle, kopper, fade, sigter, syltekrukker, spånkurve i alle størrelser, og de skulle også have fine porcelænsstel, både kaffe- og spisestel.

Der var nok at tage vare på dengang, ja jeg husker også, at min far tog mål til habitter, som han så sørgede for at få syet i København.

Kunderne kunne også købe arbejdstøj, træsko både de »danske« og de »franske«, træskostøvler med træbunde og læderskafter. Desuden uldhoser, synåle, sytråd i alle tykkelser, strikkegarn, seler, livremme og meget mere, men nok om det. Nu tror jeg, at jeg har givet et nogenlunde indblik i, hvordan det var at være købmand på den tid.

Der er et meget væsentlig forhold, der mangler i billedet, og det er, at langt

Villingebæk set mod sydøst med bestyrerboligen til Dronningmølle Teglværk, hvis bygninger er skjult bag træerne. Maleri af Lauritz Howe 1931. Privateje.

det meste salg foregik på kredit. Dvs. at kunderne havde en såkaldt »kontrabog«, hvor der blev skrevet op, hvad de havde købt i ugens, månedens eller årets løb, og derfor havde købmanden altid mange penge ude at »svømme«.

Især ovenpå vinteren, hvor mange kun havde de 18 kr. i understøttelse til at leve for, hvilket ikke var muligt; ja så voksede gælden til købmanden.

Man kan godt sige, at købmanden var den tids socialkontor, for der fandtes jo ikke noget sådant, og heller ikke andre muligheder for at få hjælp, ikke engang til det daglige brød.

De udestående kreditter var store, når sommeren kom, og arbejdet begyndte på Dronningmølle Teglværk.

Kai Adamsen havde under krigen ofte en hård opgave med at levere varer fra købmandshandlen. Ikke mindst når han skulle forcere enten Baalbakken eller bakken ved Munkerup. Fotografi fra 1941. Fotografi: Gribskov Arkiv.

Mange betalte. Men endnu flere kunne eller ville ikke. Det var ikke kun arbejdere men også forpagtere, fodermestre og karlene på gårdene, der glemte at betale, når de rejste fra byen.

Det var ikke en fed forretning at være købmand på den tid, selvom alle dengang mente, at købmanden havde penge nok, så deres samvittighed led ingen skade af, at de glemte at betale.

Jeg kan fortælle, at da min mor og far holdt op med at være købmænd i 1946, gjorde vi op, at de fordringer, som ikke kunne inddrives, beløb sig til en sum af 38.000 kr., hvad der dengang svarede til det beløb, som man kunne leve for i 10 år. Omsat til nutidens beløb svarer de 38.000 til den formidable sum på ca. 600.000-700.000 kr.

Der er en sag, som jeg også godt vil berette om, og det er brændevinssalget. I årene før 1916, da H.H.G. Banen blev bygget, gik der mange såkaldte »banebørster« og arbejdede på den.

Disse arbejdere var meget særprægede, og mange gange gik det hårdt til, men én ting skulle de alle have, og det var brændevin eller, som det dengang også hed: »7 eller 8 grader«.

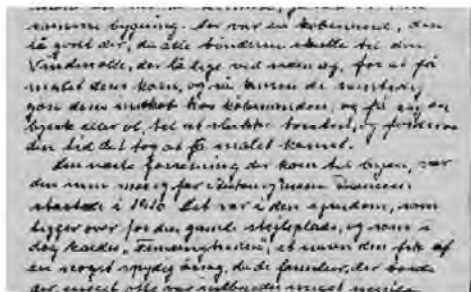
De kom om morgenen og fik fyldt

deres dunke op. Disse dunke rummede fra 3 til 5 liter, og når det var rigtigt hårdt, kom de igen senere på dagen og hentede forstærkning.

Det var årsagen til, at min far i de år, byggeriet af banen stod på, solgte 15.000 liter brændevin om året. En pot er lig med $\frac{3}{4}$ liter, og den kostede dengang 26 øre.

Denne artikel, herunder artiklen side 13-14 er den første af tre erindringsartikler om Villingørød og Dronningmølle, skrevet i 1983 af købmand Kaj Adamsen (1913-2000). Han skrev sine erindringer for at levere »den sande historie om Villingebæk«, et bynavn og -samfund, der næsten var glemt til fordel for Dronningmølle. Hans håndskrevne beretning, der ikke hidtil har været publiceret, findes i dag hos Sysser Holm, hvis moster, Lissen Haunstrup, var gift med Kaj Adamsen.

I næste nummer følger Adamsens artikel om industrivirksomheden Dronningmølle Teglværk, hvor de fleste i Villingebæk arbejdede dengang.

Udsnit af Kaj Adamsens håndskrevne beretning. Privateje.

Traditionernes jul

Af Lars Bjørn Madsen

Når man er blevet tilpas gammel, er julen noget, man klammer sig til, men oftest mister grebet om. For julen er jo om noget baseret på traditioner, og traditioner har det hårdt i vore dages Danmark. Alt skal næsten for enhver pris forandres, og politikerne er rollemodeller, når det gælder om at forandre kulturlandskabet, for de vil sætte deres fingeraftryk på det helt nye, det uværgerligt flygtige. For alt skal være flygtigt i vore dage. Man reparerer ikke. Man køber nyt. Man tæppebombes af reklamer i alle medier, der overbeviser én om, at man har brug for noget nyt, man faktisk slet ikke har brug for. Og reklamejulen begynder allerede i slutningen af oktober!

Julen er derfor – i hvert fald for mange af os ældre - nærmest udslettet som hyggelig tradition og en kærlig højtide, for der er blevet for meget af det hele. Lidt ligesom med de utallige brødsorter hos bageren og supermarkedskølediskens mangfoldighed af mælkeprodukter. Det var s'gu så nemt, dengang man bare skulle vælge mellem sødmælk eller skummetmælk fra de lokale mejerier. Og fløden var at finde øverst i sødmælkflasken, hvis ellers ikke fuglene havde prikket hul i aluminiumskapslen og drukket sig vinterfede i det tykke stads, så snart mælkemanden havde stillet flasken på trappestenen foran vor lejebolig ved Mowitz's Gartneri i Marienlyst Allé. Ja, jeg ved det godt! Alt var bedre i gamle dage, lader I mig måske sige – men udviklingen i dag går jo ligeså hurtigt som klimaforandringernes vinde blæser, så der er nok noget om snakken.

Som barn og ung nød jeg juletiden, ikke mindst inspireret af min far, der som brygger ikke kun var vild med Wiibroes gode øl, men også med juletiden, hvor han elskede at flette julehjerter og -stjerner, og ikke

Til julen hørte adskillige ture i den oftest sneklædte Gribskov. Og det var intet problem at medbringe kælken i den store Wolsley. Her sidder min far og jeg på kælken ved juletid i 1960.

mindst at købe julegaver til os alle, mens min mor pyntede huset op med Frederik Brammings herlige kravlenisser og julens uundværlige anskuelsesbannere med kongebå stjernerhimmel og legende nisser, som jeg kunne stirre mig blind på i ventetiden på den store aften. Alle ansatte på Wiibroes Bryggeri modtog en fin - dengang jante-lovsskattefri - julegave i form af en kasse øl, en flaske snaps og en gås. Dermed har gåsestegen altid for mig været indbegrebet af jul. Altså bortset fra, at vi som børn dårligt kunne sætte mælketænderne i gåsens sprøde afpillede skind af bar nervepirrende, utålmodig venten på at udpakke de gaver, der lå til os alle under juletræet.

Vi var så privilegerede at have bil. En gammel engelsk Wolsley så stor og kæmpe-tung, at vore dages vægtafgift ville have drevet os fra hus og hjem, men min far mestrede kunsten i parallelparkering mellem to af alléens ældgamle kastanietræer, og med Wolsley'en kunne vi i dagene op til

jul besøge familie og bekendte og ønske dem glædelig »forjul«. Ikke mindst besøget hos min farfar, gamle murermester Anders Madsen, i Esrum var svært hyggeligt. Det sluttede nemlig gerne med et besøg hos købmand Arne Finnedal i Munkedal på Esrum Hovedgade, hvor det var spændende at komme ind bag disken og færdes mellem de bugnende hylde af varer. Og vi kunne køre videre ud til den nærliggende Gribskov, og med bistand fra skovfogden i Maarumhus - som min far kendte, fordi han nu engang kendte Gud og hver mand i Gribskov - fælde vort juletræ - en rødgran, der traditionelt skulle kunne nå loftet med stjernespiden. En udtjent, opskåret humlesæk bredtes ud på bilens tag, og juletræet spændtes fast med hampereb stukket ind gennem bagruderne, der forsigtigt rullede op til rebet. Så kunne vi vende hjem. Juletræsfoden, en solid sag lavet af fyrretræ og malet Wiibroekskassegrøn, blev gjort klar,

og den 23. december fik min far træet på fode og pyntet med utallige Asp-Holmbladstearinjulelys og den traditionelle familiejulepynt imod alle kunstens regler.

Jeg vil lade resten af fortællingen høre til privatlivets fred, men julen hos familien Bjørn Madsen var så dansk og traditionel, som en jul kunne være, og netop denne tradition søgte vi at holde fast på i familien langt op i tiden. Men tiden går, og vi søger nok hver især at fastholde netop vore minder om barndommens traditionelle, glædelige jul, men det bliver sværere og sværere, ikke mindst i denne flygtige, rationelle verden med så mange fristelser og udfordringer. For mig er julen i dag decembercykletrænings-turene i min barndoms mægtige Gribskov, hvor de nøgne løvtræer og de stedsegrønne grupper af graner på den mosbevoksede skovbund fortsat leverer det ene prægtige julestemningsbillede efter det andet. Herude i den vinterkolde blæst synes intet forandret siden dengang vi hentede juletræet. Det skulle da lige være den oftest manglende sne, og godt det samme!

Ved Lodsbakken i Gribskov, vinteren 2018. Fotografi: Lars Bjørn Madsen.

Min farfar, murermester Anders Madsen, Esrum, fejrede gerne jul med familien i Marienlyst Allé. Her læser han de traditionelle julebreve og får sig et glas Wiibroe pilsner, inden han giver sig i kast med udpakning af gaverne på bordet. Bemærk et af de karakteristiske julebannere, man dengang satte op på væggen sammen med kravlenisser. Fotografi fra julen 1959.

Ny bog

om dagligdagen for godt 400 år siden i Karmelitermunkenes gamle kloster i Helsingør.

Kan købes på www.fahs.dk for kun 225 kr (270 for ikke-medlemmer) -men det haster, for vi har kun indkøbt 50 eksemplarer!

Lone Hvass og Torben Bill-Jessens bog, »Fattigforsorg i Nordsjælland og Skåne 1575-1654«, beskriver dagligdagen for 400-500 år siden indenfor murene i fattigforsorgens nordsjællandske hovedsæde – Karmelitermunkenes gamle kloster i Helsingør. Karmeliterklostret var rent faktisk den største arbejdsplads i Helsingør i mange år; en virksomhed med forgreninger til det meste af Nordsjælland og en stor del af Skåne. En historie, som fortjener at blive formidlet og sikret mod glemsel. Klosterets kapitals blev fattiglemmernes sygestue, med plads til 20 -30 syge, fattige, gamle mennesker, børn og voksne. Kvinderne spandt hørgarn, og de arbejdsduelige mænd hjalp til på hospitalet. En tilhørende avlsbygning, kaldet for »gården«, og bestående af to-tre store længer, blev bygget tæt op til det gamle klostrets nordlige fløj. Længerne med lader, stalde med husdyr, tørvehus, forråds kamre, stort kornloft, eget slagteri og bryggeri er for længst væk, idet de blev fjernet i årene efter svenskekrigen i 1658. Til at drive hospitalet, var der foruden gården og karmeliternes store køkkenhave, korntiende og kvægtiende af Grønholt sogn i Krogens len, samt fra Hven. Derudover korntiende af sogne i Holbo og Strø Herred, og korntiender fra Helsingborg, Landskrona og Malmø len - ikke mindre end 105 skånske sogne! Dernæst landgilde af tre fæstegårde i Flynderup, samt klostrets egen vang. Det er det område, hvor Flynderupgaard i dag ligger.

Velbesøgt præsentation af to nye bøger i Karmeliterklostret i Helsingør

Torsdag den 19. oktober blev foreningens nye årbog »Kulturhistorier fra by og land« præsenteret for et pænt stort publikum i Karmeliterklostrets fornemme Laxmandssal, der som nævnt i teksten herover, fungerede som sygestue for ældre svagelige mennesker i klostrets tid som byens hospital. Når årbogen blev præsenteret netop her, var det fordi vor forening benyttede en kærkommen lejlighed til samtidig at præsentere Lone Hvass' og Torben Bill-Jessens nye bog om Fattigforsorg i Nordsjælland og Skåne (omtalt herover). De to bøgernes forfattere har alle arbejdet ved Museerne Helsingør; Lone Hvass og Lars Bjørn Madsen (*billedet ovenfor*) som faginspektører, og Torben Bill-Jessen som mangeårig volontør med adskillige solide arkivregistratører og minutios afskrivning af arkivalier på samvittigheden.

Foreningens formand, Margrethe Krogh, bød velkommen, hvorefter Helsingør Byråds kulturudvalgsformand Michael Mathiesen i sin tale udtrykte spontan glæde over, at Hel-

Afsender: Frederiksborg Amts Historiske Samfund ved Henrik Bachmann, Gartnervænget 7, 3400 Hillerød

singør nu var blevet beriget med endnu et par bøger om byens lange, spændende historie. Forfatterne præsenterede herefter deres værker og fortalte om deres tilblivelse. Ikke mindst blev der rettet en tak til de fonde, der havde muliggjort bøgernes trykning og udgivelse. Da Lars Bjørn Madsens bog samtidig er årbog 2023 for Frederiksborg Amts historiske Samfund, har foreningen bekostet en væsentlig del af trykningen, samt stået som udgiver for første gang i mange år. Det er foreningens håb, at de bøger, der er sat til salg i boghandelen, vil kunne mindske udgifterne væsentligt til fordel for foreningens fortsatte arbejde med formidling af vort tidligere amts spændende kulturhistorie. Og hvad er mere nærliggende, end at vore medlemmer benytter lejligheden til at købe begge bøger som utvivlsomt populære julegaver.

Lone Hvass og Torben Bill-Jessen

Allerede i foråret 2024 modtager vore medlemmer atter en årbog - nu om broer og baner!

Bogen fortæller et væsentligt stykke lokal- og trafikhistorie ved og over Roskilde Fjord, lige fra færgeoverfarternes tid til broernes betydning, samt kampen for at gøre dem afgiftsfri. Desuden berettes om banerne til Frederikssund, og også den sørgelige historie om Midtbanens skæbne og den senere anlæggelse af S-banen. Beretningen sættes ind i en landspolitisk ramme, for anlæggelsen af broerne og banerne til Frederikssund handler både om statens samlede infrastruktur og om det lokale behov for at komme fra Hornsherred til Frederikssund og omvendt.

